SZKA_210_12

Boszorkányok nincsenek!

12/1

KIK AZOK A BOSZORKÁNYOK?

LEXIKON SZÓCIKK

Boszorkány

A babonás hiedelmek szerint az ördöggel, illetve a démonokkal kapcsolatot tartó nő, aki képes a rossz szellemek segítségével másoknak kárt és bajt okozni, kiszemelt áldozatát megrontani. A népmesékben ez a nőszemély csúf, gonosz vénasszony, bár egyes források szerint gyönyörű fiatal nő alakjában is megjelenhet – főleg a férfiak álmában – , és lidérces, nyomasztó, fojtogató érzést kelt.

A boszorkány a néphit szerint örökli, vagy tanulja emberfeletti képességeit. Az öröklés során anyáról lányára száll a „tudomány", például érintés útján, a tanulás során pedig a „jelöltnek" különböző próbákat kell kiállnia. A boszorkánnyá válás feltétele továbbá az Isten tagadása és az ördöggel kötött szövetség.

A boszorkánytudományok közé tartozik a metamorfózis; a boszorkány bármikor felöltheti kutya, macska vagy varjú alakját, láthatatlanná válhat, lát a sötétben, és a kéményen, kulcslyukon át is tud közlekedni. Helyét általában repülve változtatja, s ehhez a legkülönbözőbb eszközöket használja fel a seprűnyéltől a hordón át egészen a – szó szoros értelmében – lóvá tett emberig. Fő tevékenysége a rontás, amelynek a néphit szerint számos módozata létezik. Boszorkányok gonosz tettének tulajdonították, ha elapadt a tehén teje, ha valakit éjszaka nehéz légzés gyötört, a végtagja megbénult, elsorvadt, vagy valamilyen súlyos betegséggel küszködött; a házastársak elhidegülését, sőt az impotenciát is a rovásukra írták.

A boszorkányok végeztek gyógyító és bajelhárító tevékenységet is. Gyógyító munkájukat azonban tisztátlannak minősítették, mivel tudásuk az ördögtől származik, s amikor a rontást védték ki, ill. az okozott kárt hozták helyre, azt a boszorkányok harcának könyvelték el, mondván, hogy ilyesmire csak a rontónál erősebb, hatalmasabb boszorkány képes.

A boszorkányhit az ókorra nyúlik vissza; Homérosz korában például Médeiát mint a legismertebb boszorkányt vagy varázslónőt említik, Horatius pedig részletesen leírta két boszorkány foglalatosságát az esquilinusi temetőben. Ez a hiedelem a XII–XIII. századtól kezdve széles körben elterjedt, és olyan tragikus formákban öltött testet, mint a boszorkányperek. Egyébként e hit nagyon is reális tényeken alapszik: az öregasszonyok általában sok mindenhez értenek, sok mindent tudnak, sokféle gyógymódot ismernek. A mindentudás képességét hozták összefüggésbe a természetfeletti erőkkel, többnyire magával a Sátánnal.

Britannica Hungarica. 2007

12/2A

BOSZORKÁNYPEREK

A mágikus ártó tevékenység gyanúját követő vádaskodás már az antikvitásban is felbukkan, sok forrás őrzi emlékét a Közel-Kelet, Görögország, Egyiptom világából. A félelmetes, éjjel röpködő, rontó, vérszívó striga megjelenik Horatius, Ovidius, Lucanus költeményeiben, s a Római Birodalomban már a III–IV. században kialakultak a boszorkányüldözés első hullámai. Ennek emlékét őrzi, hogy a neves III. századi írónak, Apuleiusnak, aki az *Aranyszamár* című regényében megkapó képet festett a thesszáliai boszorkányok csodás és félelmetes képességeiről, hosszú védőbeszédben kellett tisztáznia magát az ellene mágikus praktikák vádjával indított perben.

Az antik Mediterráneum mágikus hiedelmei tovább éltek a középkorban (kiegészülve egyéb kelta, germán és szláv hagyományokkal). Boszorkányvádak is felbukkantak a szórványos kora középkori forrásokban, igaz, az egyház ezt akkor még elsősorban népi babonának tartotta, és elítélte azokat, akik túlzott hitelt adtak neki.

A bűnbánó kézikönyvek (Regino von Prüm, 906; Burchard von Worms, 1010 k.) így szólnak erről:

„Néhány elvetemült, ördögtől megrontott asszony, démoni illúziók és képzelődések csábítására azt hiszi és hirdeti, hogy az éjjeli órákban bizonyos állatokon kilovagolnak Dianval, a pogányok istennőjével, és az asszonyok megszámlálhatatlan sokaságával. Az éjszakai csöndben hatalmas földi távolságot tesznek így meg, engedelmeskedve úrnőjük parancsának, szolgálatára állva, amikor csak szólítja őket […] A papok hirdessék ki minden szószékről, hogy ez teljességgel hamis szóbeszéd, s az efféle képzelgéseket nem isteni, hanem gonosz szellemek ültetik az emberek fejébe."

E jellemzés *Canon episcopi* néven bekerült a legjelentősebb XII. századi kánonjogi gyűjteménybe, Gratianus Decretumába, s így Európa-szerte ismertté vált… Ennek lecsapódása figyelhető meg a magyar Könyves Kálmán (1095–1116) híres törvényében is: „A nem létező boszorkányok ügyében ne legyen eljárás".

A válságokkal terhelt XIV–XV. század azonban változást hozott, és tömegessé lettek a boszorkányvádak. Ekkor alakult ki az ördöggel szövetkező, titkos szektát alkotó boszorkányoknak az a mitológiája, amely aztán a XVI–XVII. században járványszerű boszorkányüldözésekhez vezetett Európában.

12/2B

BOSZORKÁNYPEREK

A boszorkányhiedelmek megítélésében a XIII–XIV. század folyamán figyelhető meg az átalakulás kezdete. A középkori eretnekmozgalmak (katharok, valdensek) ellen először csak a szószékről prédikáltak. Az albigensek elleni keresztes háború során aztán, 1233-ban megalakult az inkvizíció hivatala, amely a maga új eszközeivel fokozatosan harcot kezdett mindenféle „tévhit", például a népi babonák „kigyomlálása" érdekében. S a felvilágosító szándékhoz a törvényes büntetés egyre fenyegetőbb formái társultak…

Az első boszorkányper 1275-ben volt Toulouse-ban. Áldozata egy 56 éves asszony volt, akit máglyán megégettek, mert „bevallotta", hogy az ördöggel cimborál, aki félig kígyó, félig farkas szörnyeteg alakjában látogat el hozzá, és megköveteli, hogy mindig kisgyermekek húsával fogadja.

Az „ördög szövetségesei" ellen indított harc a XIV. század Európáját számos történész megítélése szerint az „üldözések társadalmává" tette. Nemcsak az eretnekek, vagy a kereszténységet kívülről fenyegető szaracénok jelentettek veszélyt. Titkos összeesküvésnek tulajdonították, és szándékos „kútmérgezéssel" magyarázták például a különböző járványokat. Először 1321-ben terjedt el a pánik Franciaországban és Hispániában, hogy a leprások, a zsidók és a granadai emír szövetkeztek a keresztények ilyen módon történő kiirtására. Egyes híresztelések ezt azzal toldották meg, hogy az egészséges emberektől különválasztott csoportokban élő leprások csecsemőket és kisgyerekeket raboltak el, gyilkoltak meg, és azok vérében fürödve próbáltak megszabadulni rettenetes betegségüktől. Ezután egy emberöltővel, a „fekete halál", a nagy pestisjárvány (1348–49) Németországban, Svájcban és Franciaországban a legkiterjedtebb középkori zsidóüldözések kiváltója lett…

A XIV. század utolsó évtizedeiben – mindenek előtt az Alpok környékén: Svájcban, Ausztriában, Dél-Németországban, Piemontban és Savoyában – a balszerencsék és természeti katasztrófák újabb magyarázata kezdett el terjedni, amely mindezekért a boszorkányokat tette felelőssé. Ebben a korszakban belőlük lett a legáltalánosabb bűnbaktípus, az emberi és mezőgazdasági termékenység legfőbb ellensége, a gonoszság, irigység, ártó szándék megtestesülése.

Abban azonban, hogy az egyházi és a világi bíróságok a korábbinál nagyobb figyelmet kezdtek szentelni ezeknek az ügyeknek, fontos szerepet játszott egy másik változás is. Az egyház elvetette a népi boszorkányhiedelmekkel kapcsolatos XI. századi álláspontját. Ettől kezdve a teológia úgy gondolkodott a boszorkányokról, mint az ördög legfőbb szövetségeseiről, akiknek a hatalma az ördöggel fenntartott kapcsolatból származik.

12/2C

BOSZORKÁNYPEREK

A XV–XVI. század fordulójára már kollektív rémálomként volt jelen az európai köztudatban a boszorkányszombat mitológiája.

Az ördöggel történő szeretkezés, mint vádpont 1324-ben Írországban bukkant fel először egy boszorkánysággal és varázsló tevékenységgel vádolt nemesasszony perében. Tanúk állították, hogy az asszony és bűntársai mindenféle ártó varázslatot űztek éjszakai összejöveteleiken. De a hölgynek volt egy sajátos démon familiárisa is, aki hol macska, hol fekete kutya, hol pedig egy néger alakjában jelent meg neki. Az asszony rendszeresen közösült vele, s a démon cserébe gazdaggá tette, és segítette ártó praktikáiban.

A XV. század első felében a kicsikart vallomások felhasználásával készített démonológai tractátusok már részletes leírást adtak az ördögi boszorkányszombat szertartásairól:

„Az elnöklő ördög eloltja a lámpást, és elkiáltja magát: »Keveredjetek! Keveredjetek!«. S amikor ezt meghallják, szeretkezni kezd férfi a nővel és férfi a férfival, apa a lányával, fiú az anyjával, fivér a húgával, s az egyneműek egymással, tekintet nélkül a természet rendjére." (Errores Gazariorum, 1434 k.)

Ennek a fantáziavilágnak a terjedéséhez az újabb és újabb helyeken fellángoló üldözések és a nyomukban születő leírások mellett a korabeli képzőművészeti alkotások is hozzájárultak. A kor ördögi szörnyűségekkel riogató álomvilágáról Hieronymus Bosch festményei adják a legátfogóbb képet.

A boszorkányvádak terjedéséhez a XVI. század folyamán jelentősen hozzájárultak a reformáció nyomán kialakuló hitviták és vallásháborúk is. A reformációs propaganda előszeretettel ábrázolta a római pápát az „ördögök fejedelmeként". A népi babonák elleni küzdelem jegyében Kálvin János hívei ugyancsak kíméletlen harcot folytattak a keresztény közösségek fő ellenségeinek tartott boszorkányok, „kútmérgezők", „gyújtogatók", valamint a népi kuruzslók, javasasszonyok és bábák ellen. A Kálvin vezetése alatt álló Genfben sűrűn lobbantak lángra a boszorkányokat égető máglyák.

A kétféle felekezet közötti harc, a XVII. század derekáig elhúzódó vallásháborúk szörnyűséges új lendületet adtak az üldözéseknek. Amint egy terület „gazdát cserélt", kezdetét vették a boszorkányvádak, arra hivatkozva, hogy az ellentétes felekezet vallási tevékenysége nagyobb teret adott a sátán csábításainak. Feltűnő azonban, hogy a vádaskodások különösen azokban az időszakokban szaporodtak el, amikor az aszályok, éhínségek, járványok és háborúk megpróbáltatásai erősen igénybe vették a lakosságot.

12/2D

BOSZORKÁNYPEREK

A boszorkányperek rutinszerű forgatókönyv szerint zajlottak le. A bíróság először tanúkat hallgatott ki, akik bármit vallhattak, hiszen kilétüket nem kellett felfedniük. A halálos ítélet általában a vádlott beismerő tanúvallomásán alapult, amelyet kínzás hatására vagy attól való félelmükben tettek. A speciális kínzóeszközöket például a vádlott szeme láttára készítették elő arra az esetre, ha nem vallana.

A pánikszerű boszorkányüldözés olykor futótűzként pusztított végig egy-egy vidéken. Ha a pánik hatalmába kerített egy közösséget, s a vádlottakat szörnyű kínzásokkal „tettestársaik" megnevezésére kényszerítették, mindenki gyanúba keveredhetett. A német Trier városában 1589–91. között lefolytatott üldözések idején a sok száz áldozat között ott volt az egyetem rektora, a választófejedelemség kormányzójának helyettese és a város egykori polgármestere is. A harmincéves háború idején Bambergben több mint 630 személyt vádoltak be, és többségük máglyára is került. Hasonló pánik tört ki 1728-ban Szegeden, amelynek – sok más személy mellett – szintén áldozatul esett a város volt polgármestere is.

Európából a boszorkányhit – angol telepesek révén – a tengeren túlra is átkerült. 1692-ben egy hosszúra nyúlt boszorkányper után Salemben, a mai Massachusetts államban harmincnál is több tizenéves lányt ítéltek el boszorkányság vádjával.

Az évszázadok során hozzávetőleg ötvenezren estek áldozatul a boszorkánypereknek, miközben az emberek lelkében a boszorkányhit rendkívül mély gyökeret vert. Emberöltőkön át nem akadt senki, aki felemelte volna a szavát e perek ellen.

A XVIII. században hivatalosan mindenhol eltörölték el a boszorkánypereket, ám a gondolat még hosszú ideig tovább élt. Utoljára 1877. augusztus 20-án Mexikóban égettek meg valakit boszorkányság miatt hozott halálos ítélet nyomán.

Felhasznált anyagok:

Klaniczay Gábor: Boszorkányüldözések kialakulása Európában. *Rubicon,* 2005/7.
Britannica Hungarica. 2007

12/3

BOSZORKÁNYVÁDAK

KÁRTYÁK

A vádlott „szemmel verte” a falu egyik fiatal asszonyát, és ezért nem lehet annak gyermeke.
A vádlott ráolvasott a falu kútjára, ezért annak vize mérgező lett.
A vádlott bűbájos füvet adott a falu egy férfi tagjának, ezért az belészeretett. (Megigézte.) Ezek után a vádlott kiforgatta javaiból.
A vádlott megirigyelte szomszédja vagyonosodását (gazdag csordája van), ezért rontást küldött a csordára, és az állatok közül sok elpusztult.
A vádlott jeges esőt idézett elő szüret előtt, és a szőlő tönkrement.
A vádlott telihold éjszakáján az ördöggel cimborált, és megroggyant a falu templomának haranglába.
A vádlott megátkozta a falu egyik gazdáját, ezért annak nem sikerült jó vásárt csinálni a gyapjúkereskedővel.
A vádlottat telihold éjszakáján seprűn látták repülni. Társaival boszorkányszombatot tartottak, és megbeszélték a közeljövő cselekedeteit.
A vádlottat látták, amint szörnyű erejű főzetet készít saját erejének megnövelésére. A főzetbe füveket, békát, kígyómérget, gyökereket főzött.
A vádlott szülésnél segédkezett, a gyermek és az anya jól van, ám a gyermeknek „dongalába” van (ez egy születési rendellenesség, jól gyógyítható). Ezt az ördöggel cimboráló bába-boszorkány okozhatta.

12/4

KÉT BOSZORKÁNYPER ELEMZÉSE

VÁLASZTHATÓ HÁZI FELADAT

A következő órán két példaértékű, konkrét perrel fogunk alaposabban megismerkedni. Ennek előkészítéseként a következő, kutatáson alapuló írásbeli feladatokat kell elvégezni:

Az 1692. évi salemi boszorkányperhez kapcsolódóan – • vádlottjainak bemutatása, • a vádak és a lehetséges mögöttes okok bemutatása, • a per krónikájának (eseménytörténetének) leírása.	
Az 1728. évi szegedi boszorkányperhez kapcsolódóan – • vádlottjainak bemutatása, • a vádak és a lehetséges mögöttes okok bemutatása, • a per krónikájának (eseménytörténetének) leírása.	

Jelöld meg X-szel a lehetséges hat feladat közül azt a kettőt, amelyikkel a legszívesebben foglalkoznál! Ezután – egyéni választásaitok alapján – alkossatok hat csoportot az osztályon belül úgy, hogy a csoportok létszáma közel azonos legyen!

Végül keretezd be a fenti listában a saját kutatási feladatodat, és írd le, hogy kikkel kerültél egy csoportba!

Csoportom tagjai:

.....

.....

A kutatómunka forrásai:
Mindkét témához igen sok anyagot fogsz találni az interneten, ha a megfelelő kulcsszavakat beírod a keresőbe. Az alábbi két oldalon lévő információkat azonban egész biztosan fel tudod majd használni:
Reizner János: Szeged története, II. Boszorkányüldözések
http://www.bibl.u-szeged.hu/reizner/01/1338.htm
A salemi boszorkányok története (angol nyelvű oldal)
http://www.salemweb.com/memorial/index.shtml

Jó lenne, ha bemutatótokat illusztrálni is tudnátok. Gyűjtsetek hozzá képeket, és prezentáció formájában vetítsétek le azokat a következő órán.